EMIL STOIAN

SEXTIL PUŞCARIU ŞI BRANUL. ULTIMA PARTE A VIEŢII*

0. Începuturile familiei cărturarilor Puşcariu pe meleagurile Branului se împletesc cu legendele de întemeiere a satului Sohodol, fac subiectul unor cronici bisericeşti şi de multe ori au constituit farmecul şi culoarea unor scrieri culte (vezi Puşcariu I. C. 1913, p. 5–11; Puşcariu–Puşcariu-Petrişor 2012, p. 33–45; Puşcariu 1968, p. 7, 377, 381; Puşcariu 1978, p. 510–512; Puşcariu 1998, p. 22–25; Faiciuc 2000, p. XIX–XX).

Preotul George Babeş (1930, p. 2), folosindu-se de povestirile auzite în copilărie de la bătrânii satului, care în acel timp aveau peste optzeci de ani, arată:

> „Legenda spune că printre primii locuitori ai Sohodolului ar fi fost familia «Puşcaşilor». Aceşti «puşcaşi», păzitori înarmaţi ai unor mânăstiri din Moldova contra haiducilor şi a altor răufăcători, ei singuri ar fi prădat o mânăstire la care erau păzitori şi au fugit cu mult bănet şi odoară până în pădurile Sohodolului. Aceşti puşcaşi ar fi fost cinci fraţi. Urmăriţi de aproape, patru din ei au scăpat cu prada, al 5-lea însă a fost prins, dus înapoi şi condamnat".

Primul cărturar al acestui neam din Transilvania – Ioan Cavaler de Puşcariu ne confirmă că:

> „Familia Puşcaşieştilor – după cum ne spune tradiţiunea – se trage din familia Iuga din Marmaţia, trecută în Moldova, de unde în prima jumătate a secolului XVIII în urma unui război cu turcii pe timpul Cantemireştilor au trecut ca emigranţi politici mai întâi la Casson în Săcuime, iară de aci la Braşov; aici, câştigându-şi terenul Sohodolului din ţinutul Braşovului, s-au aşezat acolo trei fraţi cu familiile şi cu servitorii lor. Fiind ei înarmaţi cu puşti şi vânători vestiţi – au căpătat numele de Puşcaşi" (Puşcariu I. C. 1913, p. 5–6).

La rândul său, Sextil Puşcariu, referindu-se la „obârşia neamului" său, ne spune:

> „În acest colț binecuvântat de țară au venit din alte părți cei trei frați: Iuga, Radu și Voicu. [...] Celor trei frați și tatălui lor le zicea Pușcașu. Numai la 1848, unchiul meu a schimbat acest nume în Puşcariu, iar după el s-au luat ceilalți Pușcășești" (Puşcariu 1998, p. 22).

În această veche familie, la 4 ianuarie 1877 se naşte la Braşov al şaselea fiu al avocatului brănean Iosif Puşcariu şi al Eufrosinei Ciurcu, pe nume Sextil-Iosif, care este urmat de încă doi fraţi şi o soră.

* Textul de faţă face parte dintr-o lucrare mai amplă intitulată *Sextil Puşcariu şi Branul*, în curs de publicare.

Caietele Sextil Puşcariu, II, 2015, Cluj-Napoca, p. 418–430

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

În anii copilăriei cunoaşte atât viaţa şi societatea Braşovului, cât şi plaiurile şi oamenii din regiunea Branului, acolo unde se găseau rădăcinile familiei paterne.

Nostalgia clipelor petrecute aici îl va urmări toată viaţa, indiferent că era student la Viena sau Leipzig, profesor la Cernăuţi, Rector şi profesor al Universităţii din Cluj sau reprezentant al României în înalte foruri internaţionale, şi va reveni adesea în opera sa memorialistică (vezi, mai ales, Puşcariu 1968, 1978, *passim*).

1. Avalanşa evenimentelor legate de cea de a doua mare conflagraţie mondială îl găseşte pe Sextil Puşcariu la vârsta senectuţii şi îi creează, din nefericire, multe şi nemeritate suferinţe.

Nora sa Maria Puşcariu (1907–1999), soţia reputatului chirurg Radu Puşcariu[1], a trăit aceste momente grele, la Bran, alături de Sextil Puşcariu şi de familia sa, fiind unul din cei mai fideli şi importanţi martori ai acestei perioade (Puşcariu M. 1999)[2]. Iată ce a consemnat despre revenirea lor în Branul moşilor şi strămoşilor săi:

> „În anul 1944 ne-am strâns din nou la Bran, în vila Sextileştilor. Ne-au alungat din Braşov bombardamentele, aşa că prin aprilie am plecat şi ne-am instalat, împreună cu copiii, la Bran. Radu era mobilizat la un spital din Braşov. A venit şi Lia cu fetiţa[3], fără Grigorel[4], care fusese chemat pe front.
>
> Branul era plin de orăşeni, de refugiaţi, care veneau să se adăpostească de bombardamente, presupunând că satul nu era ţinta avioanelor, deşi Tohanul, cu fabrica de armament, era destul de aproape. Lumea petrecea straşnic, fericită, bucuroasă că are să se termine războiul şi au să vie iar pacea şi liniştea. Toţi ne închipuiam că, războiul odată terminat, fiecare devine burghezul care a fost, se întoarce la căsuţa lui, la ocupaţiile şi la petrecerile de care unii dintre ei nu fuseseră prea lipsiţi nici în timpul războiului" (Puşcariu M., mss, p. 1).

Trăind o viaţă în spiritul muncii şi al datoriei (se şi defineşte undeva în *Memorii* drept un „sclav al simţului meu de datorie"), odată stabilit la Bran, Sextil Puşcariu încearcă să-şi continue activitatea:

> „Sextil a încercat să-şi refacă programul de viaţă pe care îl ducea în alte veri la Bran. Înainte de masă se retrăgea în camera de lucru pe care o amenajase în pod, unde era complet izolat şi avea liniştea necesară.
>
> Acolo lucra toată dimineaţa, iar după-masa o petrecea în familie, ori se ducea, singur sau însoţit, la plimbări mai lungi. Locurile preferate erau Măgura şi Predeluţul. Venea cu braţele încărcate de flori" (*ibidem*, p. 1–2).

[1] Amintim că Sextil Puşcariu a avut doi copii: Radu (1906–1978) şi Lia (1907–1965) (cf. Faiciuc 2000, p. XXVIII, LXXXVI, LXXXVIII; Puşcariu 1998, p. 294 şi *passim*).

[2] Aduc călduroase mulţumiri doamnei Marina Costescu, nepoata lui Sextil Puşcariu, pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziţie acest manuscris şi de a-l putea folosi în varianta originală la finalizarea lucrării. Textul manuscrisului a fost iniţial înregistrat pe bandă magnetică şi transcris apoi, fără modificări, fiind citit de fiica autoarei, Marina Costescu, la *Simpozionul Puşcariu (50 de ani de la moarte)*, Cluj, 3–5 iulie 1998. Vezi şi Puşcariu M. 1999.

[3] Viitoarea lingvistă Magdalena Vulpe (1936–2013).

[4] Grigore Manoilescu (1898–1963), soţul Liei Puşcariu.

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

Vremurile erau grele, iar asupra familiei sale pluteau sentimente de incertitudine şi de teamă:

„Dar, în casa noastră, neliniştea se citea pe faţa fiecăruia şi chiar pe faţa lui Sextil, de obicei liniştită şi nealterată. Era evident că pierdeam războiul. Nu-mi aduc aminte ca în casă să fi fost discuţii şi păreri împărţite despre război, despre ce va veni. Fiecare-şi ducea gândurile şi povara cu sine şi numai întâmplător se vorbea despre sfârşitul pe care nu-l doream. Nici nu eram foarte la curent cu ce se întâmplă, nu ştiam exact pe unde sunt trupele ruseşti, nu ştiam dacă mai opunem rezistenţă sau nu. Trăiam într-o incertitudine şi într-o îngrijorare continuă" (*ibidem,* p. 2).

În ciuda evenimentelor, Profesorul îşi continua activitatea:

„Sextil asculta cu regularitate radioul. El a fost acela care-n 23 august ne-a făcut semn să fim atenţi la ce se vorbeşte la radio. Şi cu toţii, înmărmuriţi, am ascultat discursul regelui. În afara casei noastre, veselie mare. S-a băut şampanie, s-a dansat, s-a veselit lumea. Noi tăceam. Gândeam foarte realist. Iar Sextil îşi urma programul de toate zilele: lucru, plimbări, seara radio şi câte o pasienţă" (*ibidem,* p. 2–3).

Întoarcerea armelor contra nemţilor şi apropierea trupelor sovietice au adus nelinişte şi teamă în casa familiei Puşcariu:

„Când s-a auzit că nişte ruşi vor trece prin Bran, Lia cu mine şi cu fetiţele am plecat pentru câteva zile la Sohodol, unde era departe de şosea. Sextil şi Leonora[5] au rămas în Bran, simţindu-se protejaţi şi de vecinătatea generalului Tătăranu, încartiruit în casa de alături" (*ibidem,* p. 3).

Şirul momentelor negre îşi făcuse apariţia. Sfârşitul celui de al doilea război, urmările şi schimbările produse au avut efecte importante în viaţa savantului şi a familiei sale; la 21 septembrie 1944, primeşte o primă şi grea lovitură: moartea iubitei sale soţii Leonora Puşcariu.

„Viaţa a început să fie tot mai plină de evenimente. Între acestea a fost plecarea lui Radu pe front. Plecarea lui l-a impresionat pe Sextil şi, cum era hipertensiv, cred că a avut o mare influenţă asupra sănătăţii lui. Nesiguranţa de ce se va întâmpla îl făceau să fie peste măsură de îngrijorat, deşi n-o arăta.

De acum încep încercările. Pe lângă schimbările care se petrec în ţară, încep să ne atingă şi nenorocirile din propria noastră familie. Încep arestările şi, pe urmă, deportarea saşilor. În această atmosferă încărcată, sănătatea Leonorei, o fiinţă foarte sensibilă, se resimte. La mijlocul lui septembrie, o congestie cerebrală pune capăt zilelor ei" (*ibidem,* p. 4).

Domniţa Ileana locuia în apropierea familiei Puşcariu, iar vizitele sale s-au transformat treptat în vizite de prietenie. La aceasta trebuie adăugat că Radu Puşcariu, fiul savantului, era chirurg şi director al Spitalului „Inima Reginei Maria",

[5] Leonora Puşcariu (1884–1844), soţia lui Sextil Puşcariu.

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

fiindu-i colaborator apropiat şi de cea mai mare încredere (Ileana 1947; 1999, p. 274–276; 1954, cap. V; Besse 2010, p. 96; Cooke 2011, p. 139–157; Stoian 2012, p. 103–107). De aici şi importanţa mărturisirilor sale:

„Profesorul Puşcariu era văduv, soţia sa a murit din cauza şocului când au venit ruşii în 1944 şi un grup de ruşi au încercat să intre cu forţa în casă" (Ileana 1954, cap. XI).

Deşi aflat în plină forţă creatoare, la 13 octombrie 1944, prin decretul 1092, este pensionat (Faiciuc 2000, p. LXXXIV).

Nimeni nu poate şti cu exactitate ce s-a întâmplat atunci în sufletul savantului; mărturiile existente vin doar să ne sugereze acele momente atât de grele. Iată relatarea nurorii sale:

„Sextil e trist şi îngândurat. E un om obosit. Au avut o căsnicie plină de înţelegere şi de dragoste. O căsătorie într-adevăr fericită. Pierderea Leonorei trebuie că a lăsat în el un gol enorm. Dar mersul vieţii lui de fiecare zi nu s-a schimbat. Era mai trist, mai tras la faţă, dar n-a vorbit niciodată despre moartea Leonorei.

Viaţa în familie se schimbă din nou. Lia preia conducerea menajului, a casei şi îngrijirea tatălui ei. Eu sunt la Braşov cu copiii mei, acolo am catedra. Vin foarte des la Bran şi ne întâlnim mereu. Sextil îşi face mai departe programul. În fiecare zi se duce cu urciorul să aducă apă proaspătă de la izvorul de sub Măgură. Lucrează mai departe în biroul lui. Îşi face plimbările, acum mai scurte, luând, uneori, cu ele, pe cele două nepoate mai mari" (Puşcariu M., mss, p. 4–5).

Continuă activitatea de zi cu zi pe multiple planuri, iar Branul moşilor şi strămoşilor săi, căsuţa sa de suflet, liniştea şi aerul pur şi ozonat îl atrag în mod irezistibil şi, astfel, această ultimă parte a vieţii o petrece aici, având nostalgia timpurilor de odinioară.

„Vremea trece, se apropie Crăciunul şi, cu el, pregătirile pentru sărbători. Sunt modeste, dar totuşi sunt. Primim colindători, încropim un pom de Crăciun – cam sărăcăcios şi cam jerpelit –, o masă care să aducă aminte de Crăciunurile de altădată.

Aşadar, suntem în ajunul Crăciunului 1944. Suntem în faţa pomului de Crăciun, copiii se bucură de puţinele jucării pe care le au şi totul se desfăşoară bine, până la un moment dat, când cea mai mică dintre fetiţe se întinde ca să ia o bomboană din pom, trage de o rămurică şi bradul se răstoarnă pe covor. Una din «cele mari» ţipă de răsună casa. Nu s-a întâmplat nimic, o mică arsură pe covor, de la o lumânare. Dar această întâmplare aşa de tare l-a speriat pe Sextil, încât nu după multă vreme s-a retras la el în cameră, emoţionat.

Urmările acestui incident au venit după două zile. În dimineaţa zilei de 27 decembrie, în timp ce se îmbrăca, Sextil simte că i se face rău. Îl întindem pe divan şi constatăm că mâna şi piciorul drept îi sunt paralizate, că nu mai poate vorbi. Suntem într-o situaţie foarte grea, pentru că în Bran, în momentul acela, se aflau doi doctori: unul prea tânăr, celălalt prea vârstnic ca să poată fi de ajutor. Reuşim totuşi să-l transportăm de

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

urgenţă la Braşov. Era încă în funcţiune sanatoriul Diaconeselor, unde îl internăm" (*ibidem*, p. 5–6).

„Prin toamnă, principesa Ileana se stabileşte la Bran. Această împrejurare are mare influenţă asupra vieţii noastre, pentru că aduce o senzaţie de securitate. Cât a sat domniţa Ileana la Bran ne-am simţit mai apăraţi, mai ocrotiţi. Ea se bucura de mult respect la autorităţi şi nimănui nu i s-a-ntâmplat nimic rău în acea perioadă" (*ibidem*, p. 5).

În toţi aceşti ani, Profesorul Puşcariu, suferind un atac cerebral, a fost bolnav mult timp. Noul regim îl considera duşman şi pericol pentru orânduirea ce se plămădea şi de mai multe ori poliţia a venit să-l aresteze.

Domniţa Ileana a descris un astfel de episod:

„Veneau mereu să-l aresteze. Am reuşit să îl salvăm de câteva ori de la arest pentru că era foarte bolnav. Îmi amintesc că m-au sunat odată să îmi spună că din nou a venit poliţia să-l aresteze. Am fugit de la spital peste pod, la casa familiei Puşcariu, unde l–am găsit pe profesor agitat. Ştiam că are tensiune mare şi imediat am spart o venă şi am lăsat să curgă sânge. Sângele i-a impresionat pe poliţişti şi au plecat" (Ileana 1954).

La rândul său, Maria Puşcariu îşi aminteşte că, deşi Sextil Puşcariu era „încă în pat şi paralizat",

„Într-o dimineaţă sună la uşă trei persoane, trei bărbaţi, civili, şi îmi arată ordinul de arestare a lui Sextil. L-am explicat că, desigur, nu mă pot împotrivi ordinului oficial, dar îi avertizez că starea sănătăţii lui e de aşa natură, încât apariţia lor în cameră în care se află ar fi pentru el o lovitură de moarte. Şi oamenii au înţeles. Au dat un telefon, au primit ordin să nu intre în cameră, dar au rămas postaţi la uşă doi dintre ei. În urma intervenţiei prietenului nostru, dr. Cornel Cărpinişan[6], care avea legături şi era influent la poliţie – era încă poliţie, nu se transformase în miliţie –, acesta reuşeşte să-i convingă să se retragă cele două santinele şi să fie numită o comisie de medici care să verifice şi să constate că, într-adevăr, profesorul Sextil Puşcariu nu este transportabil. Aceşti doi doctori au fost foarte omenoşi şi nu i-au spus scopul vizitei lor, ci i-au spus că sunt prieteni de-ai fiului lui, care atuncea se găsea pe front, că ei vin de asemenea de pe front şi-i aduc salutări şi noutăţi din partea lui Radu. Totul a mers cum trebuie, şi Sextil n-a aflat de întâmplarea asta decât mai târziu, după vreun an de zile" (Puşcariu M., mss, p. 6–7).

S-au descoperit două certificate medicale privind starea de sănătate a savantului din acele momente atât de grele, unul eliberat de un doctor militar, celălalt de dr. Aurel Stoian, directorul Spitalului Bran[7]. De omenia acestor medici a fost legată libertatea lui Sextil Puşcariu.

[6] Prof. univ. dr. doc. Cornel Cărpinişan (1904–1970), creatorul şcolii româneşti de chirurgie toracică, a fost căsătorit cu dr. Livia Stoian din Bran, care avea casa tatălui său, prof. dr. Ioan Stoian, vizavi de vila lui Sextil Puşcariu. Protecţia acordată de marele chirurg lui Sextil Puşcariu s-a putut realiza şi datorită relaţiei apropiate pe care acesta o avea cu Ion Gheorghe Maurer.

[7] Copiile acestor certificate au fost prezentate, cu unele comentarii, de Raoul Mihai, director al Muzeului Naţional Bran, la *Întâlnirile ştiinţifice „Sextil Puşcariu", 21–22 iunie 1997*, organizate de Asociaţia „Fiii şi prietenii Branului", Muzeul Bran, Centrul Naţional de cultură Bran, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" Cluj-Napoca.

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

Amintirile Mariei Puşcariu întăresc aceste convingeri:

„Acum, după atâta timp, privind înapoi cu obiectivitate, mă gândesc că boala lui Sextil a avut şi o latură benefică: dacă el ar fi fost sănătos, cu siguranţă ar fi sfârşit în temniţele de la Sighet sau de la Aiud" (*ibidem*, p. 7).

Dar necazurile se ţin lanţ; aşa cum am arătat, la 27 decembrie 1944 este victima unui accident cerebral care-l va face să nu mai poată folosi mâna dreaptă. Cu perseverenţa-i cunoscută, învaţă să scrie la maşină cu mâna stângă şi, cu eforturi deosebite, îşi continuă lucrările, îşi redactează memorialistica şi îşi organizează corespondenţa.

„Odată cu primăvara, deci după câteva luni, Sextil este destul de bine ca să-l putem transporta din nou la Bran, ceea ce el aşteaptă cu înfrigurare. Începe să umble, întâi condus de cineva, apoi cu bastonul, şi, încet, iese şi face câţiva paşi în curte, plimbare – până la poartă – pe care are s-o reia apoi tot timpul.

Vine vara şi primeşte scurte vizite ale rudelor şi ale prietenilor: Lucia[8] şi Dorica[9], surorile lui, Mocu Bologa,apoi, din Braşov, doctorii Ionel Cârstocea şi Cornel Cărpinişan, Ion Colan, Lacea e posibil să fi fost,[10] o dată Max Hacman, prietenul din Cernăuţi" (*ibidem*, p. 7–8).

Pe fondul suferinţelor sale, apare o rază de speranţă şi de mângâiere:

„Între timp se întoarce Radu de pe front şi lucrul acesta îl bucură peste măsură, pentru că în timpul din urmă era foarte îngrijorat de viaţa lui Radu în plin război. Cu venirea lui Radu, avem şi un doctor în casă, care-l poate supraveghea zi cu zi.

Radu e numit medic la spitalul din Bran [Ileana 1954, cap. XI – nota n., E.S.], încât ne statornicim cu toţii acolo. Eu renunţ la catedra de la Braşov şi mă detaşez la şcoala generală, devenită apoi gimnaziul din Bran. Aşadar, familia este oarecum reîntregită.

Sextil ascultă radio, uneori i se pun, la pick-up, cele câteva plăci cu muzică simfonică aduse de la Berlin. Seara ne strângem toţi în jurul mesei, după care noi femeile tricotăm şi el face câte o pasienţă. Fetiţele au foarte mare grijă de Moşu, iar cea mai mică dintre ele este atât de atentă – îi acoperă, seara, picioarele cu o păturică călduroasă –, încât bunicul o numeşte «famulus»" (Puşcariu M., mss, p. 8).

Dacă suntem capabili să luăm în discuţie multitudinea de dovezi legate de universul său sufletesc şi afectiv, de armonia interioară şi căldura emanată în raport cu semenii săi, vom putea să apreciem nobleţea sa sufletească, rafinamentul şi dimensiunea personalităţii sale. Reţinem o mărturie în acest sens:

„Aici iese la iveală echilibrul sufletesc pe care l-a avut toată viaţa şi pe care şi l-a păstrat până în ultimele zile. Spunea celor care-l compătimeau pentru ce i s-a întâmplat, pentru boala care a căzut asupra lui, că nu cârteşte, pentru că în viaţă a avut tot ce şi-a dorit: o soţie şi copii pe placul lui, o meserie pe care şi-a îndeplinit-o după placul lui, succese şi împliniri" (*ibidem*, p. 8–9).

[8] Lucia Puşcariu, căs. Bologa (1866–1957), soră mai mare a lui Sextil Puşcariu.

[9] Dora (Dorica) Puşcariu, căs. Buicliu (1883–1960), sora mai mică a lui Sextil Puşcariu.

[10] Valeriu Lucian Bologa (Mocu; 1892v1971), profesor de istorie a medicinii la Universitatea din Cluj, prof. Ioan Colan (1902–1969), acad. Constantin Lacea (1875–1950).

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

Apreciind că are încă multe de finalizat în planul memorialisticii şi în domeniul epistolar, doreşte să-şi dedice această ultimă parte a vieţii redactării lucrărilor din această categorie. Nora sa avea să mărturisească mai târziu:

„L-am auzit spunând că nu-l mai interesează filologia, ca şi când pentru el n-ar mai exista. Toată atenţia lui se concentrează acuma asupra lucrărilor care să apară după moartea lui.

Sextil se apucă de lucru. Se instalează la o masă din sufragerie, cu maşina de scris cu tot materialul pe care avea să-l prelucreze. Sunt acolo scrisori, jurnalul lui, amintiri, însemnări. *Spiţa unui neam*[11] e pe jumătate gata. Are s-o termine. Urmează *Braşovul de altădată*[12], *Călare pe două veacuri*[13], *Războiul din 1914–1918* şi *În România Mare*[14], volum la care lucra încă în preziua morţii lui. În paralel, îşi clasează şi-şi adnotează uriaşa corespondenţă. Cum am spus, a mărturisit că nu-l mai interesează filologia. Gândul şi sufletul lui se adâncesc în trecut. Ies la iveală frumoasele amintiri în care noi, cei ce am prins acele vremuri, ne regăsim" (*ibidem*, p. 9).

După o perioadă tulbure, cu episoade greu de depăşit, în viaţa sa, se instalează un calm relativ, era însă liniştea adâncă de dinaintea furtunii:

„Sextil se simte binişor. Duce cu regularitate o viaţă liniştită, cu regim fără sare, cu multe plimbări în grădină, seara cu câte o pasienţă, ziua cu câte o vizită, pe care cei din jurul nostru i-o fac.

Continuă să lucreze cu mare voinţă, cu îndârjire, obligă mâna stângă să devină mâna dreaptă şi cu mâna stângă îşi bate toate memoriile la maşină. A rămas calm, binevoitor şi echilibrat. Satisfacţia muncii îi dădea un echilibru pe care l-a avut până la urmă. Era mulţumit că e la Bran şi împreună cu familia, deşi lipseau doi dintre ai noştri: soţia lui, Leonora şi ginerele lui, Grigore Manoilescu.

Din punct de vedere material, aveam ce ne trebuie: hrană şi, mai ales, lemne, în iernile reci şi prelungite de la Bran. Suntem, în general, mai liniştiţi, izolaţi cum eram acolo în Bran, departe de vânzoleala şi de schimbările brutale care se întâmplau în ţară. Domniţa Ileana ne oferea o stabilitate şi o ocrotire, ca să spun aşa, pentru că avea încă o anumită autoritate asupra regimului care se înfiripa" (*ibidem*, p. 9–10).

Aflându-se la Bran, în 21 ianuarie 1947, Puşcariu răspunde unei epistole a istoricului şi criticului literar I. E. Torouţiu[15], făcând precizări cu privire la starea sa critică:

„În scrisoarea d[umi]tale adusă de fiica-mea de la Bucureşti îmi scrii că te-ai cam lungit la vorbă, ca oamenii care încep să îmbătrânească. Folosul e de astădată al celui ce

[11] Puşcariu 1998 – nota n., E.S.
[12] Puşcariu 1977 – nota n., E.S.
[13] Puşcariu 1968 – nota n., E.S.
[14] Cele două părţi ale volumului *Memorii* din 1978, redactate între 10 decembrie 1947 şi până cu o zi înaintea morţii; cf. Faiciuc 2000, p. LXXXVI.
[15] I. E. Torouţiu (1888–1953), critic şi istoric literar literar, membru corespondent al Academiei Române.

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

a îmbătrânit de-a binelea, al meu, care am primit o scrisoare lungă şi plină de amănunte interesante.

Din nenorocire, infirmitatea mea nu-mi permite să mă revanşez, căci bătutul la maşină cu mâna stângă, singura de care mă mai pot servi, cere sforţări prea mari" (Scurtu 2015).

La mai puţin de două luni, la 14 martie 1947, tot de la Bran se adresează printr-o altă scrisoare „Domniei sale I. E. Torouţiu, membru corespondent al Academiei Române", arătându-i, printre altele, şi starea în care se afla:

„Precum vezi, scrisoarea asta am bătut-o la maşină cu hârtie indigo. Panglica pentru maşina de scris nu se află sau, dacă se găseşte, e atât de rea, încât după ce ai întrebuinţat-o de câteva ori, se scămoşează şi literele maşinii sau mai sar.

Cum, din cauza infirmităţii mele, nu pot scrie decât cu stânga la maşină, toată colaborarea mea la publicaţia d[umi]tale o pot face numai dacă îmi poţi trimite una sau două panglici bune, fie chiar vechi, de preferinţă jumătate neagră şi jumătate roşie.

Din legăturile d[umi]tale poţi obţine mai uşor decât mine. Dacă ai şi hârtie pentru introducerile mele, pot fi căzăturile de la coalele întrebuinţate în tipografie, cu atât mai bine.

Aici, la Bran, nu găsesc nimic, nici hârtie indigo, nici plicuri mari pentru clasarea scrisorilor" (*ibidem*).

Ziua de 5 mai 1948 îl găseşte pe Sextil Puşcariu la Bran, în casa de unde admira dealurile Sohodolului, Bucegii, castelul medieval, Măgura. Sosise momentul în care inima savantului a încetat să bată. Sfârşitul a venit să pecetluiască, în mod simbolic, sufletul şi obârşia sa brăneană. Nu cred că şi-a dorit altfel!

„Fără un avertisment prealabil, fără să se fi simţit mai rău, sfârşitul se apropia. Eram alături în camera lui de baie. Avea obiceiul să ia cu el un clopoţel cu care avertiza că şi-a terminat toaleta şi e momentul să vie cineva să-l ia sau să-i aducă bastonul, ca să iasă şi să se îmbrace în cameră. Deodată aud clopoţelul căzând pe cimentul din baie. Am înţeles imediat şi m-am dus după ajutor. Lia era la Bucureşti, tocmai în momentul acela. L-am transportat în cameră şi, după câteva ore, s-a stins" (Puşcariu M., mss, p. 11).

Este înmormântat la Braşov, în cimitirul de pe Groaveri, alături de alte personalităţi ale oraşului. „La înmormântare, lume puţină. A venit din partea Muzeului Ştefan Paşca şi a rostit câteva cuvinte la căpătâiul lui Sextil Puşcariu" (*ibidem*). Alexandru Lapedatu, secretar general al Academiei Române a rostit o cuvântarea de adio.

Post-mortem, este „beneficiarul" Decretului 76 din 1948 cu privire la transformarea Academiei Române în Academia Republicii Populare Române[16], prin care, alături de alţi titani ai ştiinţei şi culturii naţionale, este exclus din rândurile Academiei Române (cf. Popescu Gogan 1999).

2. Indiferent de umbrele uitării ce se aştern inerent, Sextil Puşcariu rămâne, în amintirile şi sufletul oamenilor din zonă, în memoria colectivă, aceeaşi figură

[16] Monitorul Oficial, nr. 132 bis, 09 iunie 1948.

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

luminoasă şi demnă, om cu aleasă ţinută morală şi onoare, inegalat iubitor al plaiurilor natale şi oamenilor de aici.

Printre locuitorii satelor brănene, savantul era cunoscut în cele mai dese cazuri cu apelativul de „domnul Sextil", sau „profesorul Sextil Puşcariu". Una din nepoatele preferate, lingvista Magdalena Vulpe, afirma:

> „«Ţăranul român», termen generic, nu este, prin urmare, o noţiune abstractă pentru Puşcariu, ci îl evocă, de cele mai multe ori, pe brănean. Pe acest brănean, «domnul Sextil» – cum îi spunea lumea pe aici în copilăria mea – îl cunoştea, îl respecta şi-l iubea – fără să-l idealizeze însă" (Vulpe 1979–1980, p. 501).

Tinerii din Bran îi purtau respect şi aleasă preţuire şi au povestit cu nostalgie întâlnirile lor cu savantul:

> „Îl văd şi acum, trecând prin Bran cu remarcabilă distincţie şi prestanţă, ridicând pălăria de la distanţă, pentru a saluta el primul pe cei întâlniţi în drum. Se spunea în acel timp că saluţi ca Sextil Puşcariu"[17].

Acelaşi interlocutor, directorul de la Şcoala din Predealul Branului, îşi amintea de sărbătorile de altădată:

> „În ajun de Anul Nou, mergeam cu «Pluguşoru» la mai multe familii din Bran. Eram primiţi cu multă bucurie de Domniţa Ileana, Sextil Puşcariu, Dr. Stoian. Eram bine organizaţi, aveam un plug tras de boi şi, pe lângă urările tradiţionale, unul dintre noi care era mai talentat, îl amintesc pe Liviu Popovici, pregătea pentru fiecare câte o poezie. Savantul era nespus de încântat, ne invita în casă, ne cinstea şi stătea cu noi de vorbă, se interesa să afle de unde am găsit colindele"[18].

Desigur, în multe ocazii, Sextil Puşcariu are prilejul să întâlnească consăteni aflaţi in funcţii înalte şi să constate solidaritatea lor:

> „Fiind aproape de Ministerul Comunicațiilor, m-am dus acolo să iau viza pe carnet. Pe când aşteptam, iată ministrul Moşoiu[19]. Foarte încântat că mă vede, m-a luat la sine în birou şi m-a întrebat ce mai fac. «Cerşesc pentru Muzeul Limbii Române». Cum interesul lui pentru filologie e extraordinar, mi-a cumpărat şi plătit imediat 10 ex." (Puşcariu 1978, p. 646).

Alte mărturii vorbesc despre modul cum îşi petrecea vacanţele la Bran:

> „Pe Sextil Puşcariu l-am cunoscut încă din copilărie, fiind vecin. Eram elev la Gimnaziul din Bran şi vara asistam la partidele de tenis organizate de el în Izlaz. Adesea eram pus să adun mingile care ieşeau din teren şi să le dau jucătorilor. Se întâmpla ca o

[17] Ioan Boş, Bran (Stoian 2002, p. 39–40).
[18] Ioan Boş şi Nicolae Boş, Bran (Stoian 2002, p. 41–42).
[19] Generalul Traian Moşoiu (1865–1932) s-a născut la Tohanul Nou, plasa Bran, tatăl său provenind dintr-o familia de naţionalişti români din Şimon–Bran. În 1924, când notează Sextil Puşcariu, era ministru al industriei şi comerţului.

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

minge să se ascundă prin tufe şi frunze şi eu o făceam pierdută, însă profesorul nu se supăra. Toamna când începea şcoala mă lăudam cu ea colegilor. Nimeni nu avea o asemenea minge. Erau mingi franţuzeşti sau nemţeşti”[20].

„De multe ori, atunci când avea nevoie de anumite reparaţii tehnice la casă, mergeam cu fratele meu Gigi, care făcuse şcoala de arte şi meserii. Totdeauna ne plătea omeneşte, ne cinstea şi vorbea cu noi foarte frumos, era o plăcere”[21].

Brănenii apelau adesea pentru ajutor la Omul Sextil Puşcariu, ne-a mărturisit Isaie Obancea din Şimon:

„Tatăl meu care îl cunoştea pe Academicianul Profesor Sextil Puşcariu s-a dus la el acasă să-l întrebe, prin el, pe fiul său Dr. Radu Puşcariu, directorul spitalului, dacă mai există vreo şansă să scap sau să încerc să mă transfer la un spital din Braşov sau Bucureşti. Sextil Puşcariu locuia lângă parc şi acolo l-a primit pe tata, iar mama l-a aşteptat afară. Doctorul Radu Puşcariu i-a explicat tatei că nu mai are ce să-mi facă şi că ar mai fi de încercat încă o doză mare de penicilină, care însă este foarte scumpă şi nu se găseşte. Părinţii vânduseră o vacă şi era greu să mai facă ceva. Întorcându-se pe drum pe lângă castel, în timp ce mama nu-şi mai putea opri lacrimile, a trecut domniţa Ileana. Aceasta o cunoştea pe mama, căci stătuse cu mine la spital. Atunci a oprit maşina şi a întrebat-o:

– De ce plângi, femeie?

Iar ea a răspuns:

– Cum să nu plâng! Am fost la Domnul Profesor Sextil Puşcariu care mi-a spus că nu mai este nicio nădejde...”[22].

În memoria colectivă a satelor Branului, marele învăţat a rămas simbolul dragostei şi solidarităţii umane, modelul onoarei şi demnităţii, al decenţei şi nobleţei.

Un exemplu al sentimentelor sale profunde, al preocupării şi grijii permanente pentru formarea şi educarea pe coordonatele dragostei de ştiinţă şi cultură este sprijinul permanent pe care l-a acordat nepotului său de la sora Lucia, viitorul prof. univ. Valeriu Lucian Bologa (Puşcariu 1978, p. 671), rămas la numai şase ani orfan. I-a insuflat dragostea de carte, l-a îndrumat să studieze în marile centre universitare din Europa, Paris, Leipzig, Viena, Graz, Jena, Innsbruck, iar în final a avut satisfacţia de a fi fost colegi la Universitatea Daciei Superioare de la Cluj.

Dragostea savantului faţă de Bran şi urmele Puşcarilor de aici se regăsesc şi la acest nepot îndrăgit şi mângâiat cu numele „Mocu”, omul de ştiinţă cu largă recunoaştere, care semna cu modestie „Mocu de la Bran” (cf. Stoian 2002, p. 36–38).

În 9 aprilie 1971, Valeriu Lucian Bologa, la încheierea unei scrisori adresate nepoatei sale Ileana Puşcariu-Micşia, mărturisea:

[20] Emilian Stoian (1916–2011), Bran.
[21] Emilian Stoian.
[22] Isaie Obancea, Şimon. Vezi şi Stoian 2012, p. 115–121.

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

„Dacă merg în iunie la Braşov, va fi ultima mea călătorie, mă simt prea obosit să fac pe voiajorul – te voi înştiinţa la timp ca să închei acest drum al amintirilor cu o plimbare la Bran. Şi ea ultima" (Marin 1995, p. 82).

Este pilduitor momentul în care, la Braşov, a poposit Nicolae Iorga, care s-a întâlnit cu personalităţi culturale ale oraşului, reuniune la care a avut privilegiul să participe şi Valeriu Lucian Bologa (Iszák–Bologa 1995, p. 37):

„Prin 1903–1904, Nicolae Iorga poposise iarăşi la Braşov. Pentru cărturarii români ai cetăţii de sub Tâmpa, prezenţa lui însemna întotdeauna un eveniment. Bunicul meu îl invitase la masa împreună cu profesorii de la şcolile româneşti şi alţi intelectuali de seamă. Erau vreo 20 de persoane. Venise de la Bran bătrânul Ioan Puşcariu, «Cavalerul», membru al Academiei Române; între oaspeţi mai erau învăţatul academician Andrei Bârseanu, Virgil Oniţiu, doctorul Gheorghe Baiulescu şi mulţi alţii, cu toţii au tăiat un făgaş în viaţa Transilvaniei de odinioară. La coada mesei şedeam şi eu, un copil de 12 ani. Îi sărutasem mâna marelui învăţat, tăceam chitic şi ascultam cu sfinţenie ceea ce discutau «bătrânii»" (Bologa 1995, p. 92.).

3. Scrierile marelui filolog constituie o adevărată frescă a regiunii Branului, cu oamenii şi istoria lor

Extrem de valoroase sunt însă mărturiile ce pornesc din sufletul celor din familie, a celor ce au petrecut mai mult timp în preajma sa:

„Am trăit în familia lor, alături de Leonora şi de Sextil, mulţi ani din viaţa mea, ca nepoată, ca elevă şi ca noră şi am ajuns la concluzia că Sextil avea acele calităţi de caracter care-l fac pe om să fie om adevărat.

Şi totuşi, într-o privinţă s-a înşelat: într-un moment de deprimare, mi-a spus că are să fie în curând uitat, că prea puţină lume o să-şi aducă aminte de el..." (Puşcariu M., mss, p. 11–12).

Aşa cum a simţit şi a făcut toată viaţa, cărturarul a iubit cu pasiune, până la ultima bătaie a inimii, aceste plaiuri, s-a identificat cu Branul şi natura sa înconjurătoare, dorind să-şi înceapă somnul veşnic odată cu apusul soarelui care scaldă într-o lumină miraculoasă marele amfiteatru natural mărginit de splendoarea peisajului masivelor muntoase Buceci, Piatra lu Crai, Postovarul şi Leaota:

„Mă întorc de la plimbarea mea favorită, pe muchea celor două dealuri: Valea Rece şi Valea Grajdului. În asfinţit de soare. Cerul cu nori care se mişcau suri şi bruni ca lâna seină. Piatra Craiului schimbând înfăţişarea severă în lumina care apunea în dosul ei. Bucecii înroşindu-se de ultimele raze, spre sud, şi şirurile de dealuri albastre care se urmau unele după altele, iar în spre miazănoapte un curcubeu, care se revărsa arciş deasupra Postovarului.

Aşa aş vrea să fie şi sfârşitul meu. Să mai pot lumina odată ceea ce am bun şi frumos în firea mea şi apoi întunericul să se coboare repede..." (Puşcariu 1978, p. 770).

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Babeş 1930 = George Babeş, *Cronica Bisericei ortodoxe-române din Sohodol – biserica nouă, plasa Bran, judeţul Braşov*, 1930.

Besse 2010 = Jean-Paul Besse, *Ileana l'archiduchesse voilée*, Versailles, Via Romana, 2010.

Bologa 1995 = Valeriu L. Bologa, *Rememorări sentimentale*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1995.

Cooke 2011 = Bev. Cooke, *Principesă şi monahie: Principesa Ileana – Maica Alexandra*, Bucureşti, Editura Sophia, 2011.

Faiciuc 2000 = Elisabeta Faiciuc, *Sextil Puşcariu. Bibliografie*, Cluj-Napoca, Editura Clusium–Editura Muzeul Limbii Române, 2000.

Ileana 1947 = Ileana, Domniţă a României, *Spitalul „Inima Reginei", Bran 1944–1947*, Braşov, Tipografia „Astra", Braşov, 1947.

Ileana 1954 = Ileana, Princess of Romania, *Hospital of the Queen's Heart*, New York, Rinehart & Company, 1954.

Ileana 1999 = Ileana, Principesă de România, Arhiducesă de Austria, *Trăiesc din nou*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999.

Iszák–Bologa 1995 = Samuel Iszák, Sandu Bologa, *Valeriu Lucian Bologa evocare monografică*, Cluj-Napoca, Editura Miracolul Cuvântului, 1995.

Marin 1995 = Florea Marin, *Vieţi dedicate omului. Personalităţi medicale clujene. V. L. Bologa*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.

Popescu Gogan 1999 = Petre Popescu Gogan, *„Demolarea" Academiei Române*, în „Memoria. Revista gândirii arestate", 1999, nr. 28, p. 8–11.

Puşcariu 1968 = Sextil Puşcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinereţe (1895–1906)*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968.

Puşcariu 1977 = Sextil Puşcariu, *Braşovul de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977 (retipărire: Braşov, Editura Schei, 2001).

Puşcariu 1978 = Sextil Puşcariu, *Memorii*. Ediţie de Magdalena Vulpe. Prefaţă de Ion Bulei. Note de Ion Bulei şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

Puşcariu 1998 = Sextil Puşcariu, *Spiţa unui neam din Ardeal.* Ediţie, note şi glosar de Magdalena Vulpe, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998.

Puşcariu I. C. 1913 = Ioan Cavaler de Puşcariu, *Notiţe despre întâmplări contemporane*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1913.

Puşcariu M. 1999 = Maria Puşcariu, *Ultimii ani ai lui Sextil Puşcariu*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Philologia, XLIV, 1999, nr. 1–2, p. 29–34.

Puşcariu M., mss = Maria Puşcariu, *Ultimii ani ai lui Sextil Puşcariu*, mss. 12 p.

Puşcariu–Puşcariu-Petrişor 2012 = Ioan A. Puşcariu, Valeria I. Puşcariu-Petrişor, *Sohodolul Branului.* Monografie îngrijită de dr. Emil Stoian, Braşov, Editura Pastel, 2012.

Scurtu 2015 = Nicolae Scurtu, *Sextil Puşcariu în anii senectuţii*, în „România literară", 2015, nr. 18, p. 15.

Stoian 2000 = Emil Stoian, *Portrete din Bran*, Braşov, Editura „Dealul Melcilor", 2000.

Stoian 2001 = Emil Stoian, *La Bran, un bust al cărturarului Sextil Puşcariu*, în „România turistică", 2000, nr. 2 (149), p. 7.

Stoian 2002 = Emil Stoian, *Portrete din Bran*, Braşov, Editura „Dealul Melcilor", 2002.

Stoian 2012 = Emil Stoian, *Regina Maria în amintirile Branului*, Baia Mare, Editura Marist, 2012.

Vulpe 1979–1980 = Magdalena Vulpe, *Sextil Puşcariu despre Bran şi brăneni*, în „Cumidava" (Braşov), XII, 1979–1980, nr. 1, p. 482–497.

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)

SEXTIL PUŞCARIU AND BRAN. THE LATTER PART OF HIS LIFE
(*Abstract*)

The origin, life, activity and especially the soul of Sextil Puşcariu, the great linguist, are in close relationship with Bran. The scholar passionately loved this wonderful region and lived his last years there, in the villa his father donated to him.

Cuvinte-cheie: *Sextil Puşcariu, Bran, Sohodol, Poarta*.
Mots-clés: *Sextil Puşcariu, Bran, Sohodol, Poarta*.

Bran, str. dr. Aurel Stoian, 26
jud. Braşov
stoiancoriolan.emil@gmail.com

BDD-A22918 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:09 UTC)